

Janus Pannonius

Janus Pannonius
versei

Chorla Győző
Pés költője
barátja

972 10.13.

Károlyi T.

Janus Pannonius
versei

MCCCCLXXII

1972

Szépirodalmi Könyvkiadó

Megjelent a költő halálának
ötszázadik évfordulójára

Janus Pannonius
versei

Szépirodalmi Könyvkiadó

I

Kísérletet szeretnék tenni arra, hogy feltámasszuk annak a költőnek szellemi arcvonásait, poézise kibontakozását, sorsa változásait, aki ötszáz éve halt meg, minekutána áthozta a babérkoszorús műzsákat az Ister partjaira. Dicsőségét csak Balassi és Zrínyi osztotta meg vele egy vagy éppen két évszázad múltán, s ha gondolatai, érzései modernségét tekintjük, meg is előzi őket, s egyes dolgokban előrefut a tizenkilencedik vagy éppen a huszadik századig. Hogyan volt ez lehetséges? Úgy, hogy Janus Pannonius ritka gényusa egy már végsőkig kidolgozott latin nyelvet használt eszközként, s át tudta izzítani, úgy tudta forgatni, úgy tudott belőle új árnyalatokat elővarázsolni, mintha élő nyelv lett volna. Mindazt, amit kora atmoszférájából megérezett – márpedig ez sok volt –, öntudatra hozott, mindazt, amit önmagában meglátott, hajlékony könnyedséggel, gyorsasággal tudta szinte közvetlenül verssé valósítani, s az élet már nála is tükröződéssel azonosult, az lett a valóság, ahogyan látott, ahogyan elképzelt, ahogyan hitt.

Mikor Itáliában a serdülő gyermek levetette a gyermekien tiszta apostol János nevét, hogy felvegye a múlt és jövő ókori istenének, Janusnak alakját, koraérettsége sejtelmeivel meglátta az egyszerű „formai” változás mögött a lényegi változást és sorsának tragikumát. Két, méghozzá egymást kiegészítő, szorosan összetartozó epigrammában ragadta meg az igazságot. Tulajdonképpen az új név eredetére már Berczeli Anzelm Károly sok évtizedes fordítása

hez fordulva csupán azt kívánja még: ne akarjon újjászületni mint ember. Ez a panasz a legmegrendítőbb, amit leírt a *Saját lelkéhez*, a „documenta humana” egyik legsajátabb megjelenése a világ-irodalomban:

*Hogyha pedig vak végzeted az, hogy a földön is élj, légy
Bármí, csak ily szomorú emberi pária ne!
Röpködj inkább, mint a szelíd méh, s gyűjtsd csak a mézet,
S légy ragyogó hattyú, mely a tavon dalol is,
S rejtse bár el a tenger, az erdő: mindig az ember
Sorsa elől menekülj, mely csupa fájdalom itt!*

(Berczeli A. Károly fordítása)

Hasztalan fordította Plotinoszt, hasztalan olvasta a platónistákat, a világot betöltő isteni szellem valami kis enyhületet adott talán a kietlen üres magányban, valami hidat, a „van” és a „nincs” között, de megnyugtatni nem tudta. Amikor *Az árvíz* hatalmas képeit fogalmazza, szinte még egyszer összefoglalja a lét hiúságát, a tűz és víz pusztította világokat hirdeti meg, melyeket a reneszánsz újjászülető szent madara, a fénix formájában szólít meg,

*Mely holtában ujul, melynek tele friss tavasz, élet:
Kezdet előtte a vég s bölcseje a hamuja.*

(Szabó Lőrinc fordítása)

A világ történetének tudata megsemmisül e szakadatlan változások súlya alatt: nincs, aki tudhatná, hányszor volt és hányszor lesz. A belenyugvás és keserűség ilyen fokára ért el Janus Pannonius, a költő:

*Menj, jámbor, kit a hír csábít, meg a röpke dicsőség.
Hidd, hogy nem mulik el, és csak imádd a sikert!*

(Szabó Lőrinc fordítása)

Végül is az ókori képzetek, a platónizmus valamiféle panteisztikus szemléletet alakított ki benne, úgy fogja fel az „istenek atyját”, mint aki áthatja a lények sokaságát, élő lelkével szítja a testet, és összekapcsolva a keresztény genezissel, mint aki saját képe mására teremtette az embert. Azonban műve, amit alkotott, csonka:

Nem rakta békéd szigorú kapcsát a világra.

(Szabó Lőrinc fordítása)

Nincs remény! S a régi irodalmi motívum roppant erővel születik újjá:

*Sajnos, üres a remény, s ami mindent, a dühödött ár
Ezt a könyörgést is semmibe görgeti csak.*

(Szabó Lőrinc fordítása)

Ebben a pillanatban reménytelen reménységgel önmagát és hűgát teszi meg az új emberiség létrehozójává: Deukalion és Pyrrha átváltoztak reneszánsz hitregévé:

*Föld-anya csontjait én ott majd mögibém hajigálom,
Híva halottaiból vélük a férfinemet,
Te meg a nők seregét szólítsd két könnyű kezeddél
Válladon át szórván hátra kicsiny kavicsot,
Uj Deukalion én, uj Pyrrha te így leszel: így kél
Hajnali magvunkból újra az emberiség.*

(Szabó Lőrinc fordítása)

Írt még egy verset Janus a hagyomány szerint, az utolsó napok egyikén, halálos betegen, menekülés közben, Medvevárában, a szörnyű valóságot írta:

*Hírnevemet testemmel a gyászos perc elorozta:
Így halmozz, nyomorult, kincseket, ócska vagyont.*

(Teller Gyula fordítása)

És mégis: nem ez a lemondó, reménytelen vers lett költészetének érvényes záróköve, hanem az a másik, melyben egy új világ új magvát hitte elvetni. Epigrammáinak és elégiáinak ereje, szikrázásuk, mélységük a magyar irodalom büszke kezdeteit hirdetik. Petőfiig kell majd várni, hogy a fiúi és testvéri szeretet ilyen hőfoka fellobogjon, Berzsenyiig és ismét Petőfiig, hogy a táj ilyen szépsége ismét feltáruljon; Petőfiig és Adyig, hogy a „hun” nép nehéz sorsa, Adyig, hogy a testi és lelki szenvedés így a szívünkbe markoljon.

KARDOS TIBOR

Epigrammák a ferrarai korszakból

1447–1454

SIRATÓÉNEK ANYJÁNAK,
BORBÁLÁNAK HALÁLÁRA⁴

Mért jajgassak? Friss gyászomra akadhat-e gyógyír?
Ó, de hisz édesanyám halt meg, a könnyem övé.
Hát ez a nap keserű nap lesz, míg élek a földön,
S bár keserű, mégis megmarad ünnepinek.
Virradjon rám messze, parázsló Líbia táján,
Vagy Lycaonia szép boltja derítse fölém.
Mert amikor csak pályáján megfordul a gyors év,
Újjátépi sebem mindig a régi idő,
Megríkatnak az emlékek, fölocsúdik a hálám,
Sírjánál lerovom, jámbor, a tiszteletem.
Gyászom napja, decemberben tizedik te, figyeld csak:
Mily tompák lesznek, mily szomorúk jegyeid.
Morcabbnak látlak majd, mint a ködülte sötét éjt,
Még ha sugárfényed folttalanul ragyog is.
Bár most sem csillog különös jókedvben az arcod:
Végtisztességek gyász-feketéje szined.
Át-nem-látszó felhő rejti az égi tetőket,
Lent meg a föld vastag ködbe takarva lapul.
Hogy temetésre-való az efajta idő, ki tagadná?
Nem jó, hogyha derűs nap süti a ravatalt.
S ezt nem a déli esős széljárat hozta fölébünk,
Együtt bánkódik bánataimmal a lég.
Ám te, ki legfőbb ellenségem vagy, te december,
Mért zúdzsál rám, mondd, annyi goromba csapást?
Hát nem volt-e elég elvenned jó Guarinómat?
Lám, sebet ütsz ismét, új sebet ütsz szivemen!
Ó, te az év kétszer-hat kölykéből az utolsó,
Mennyire gyűlöl a Föld, mennyire gyűlöl az Ég!

Hisz te a fény kárára kinyújtod az éji sötétet,
S kurtább ív-pályán hajtod a Nap lovait.
Renyhe fagyod szomorúan sínyle az összeaszott rög,
Erdei lombosátrat, réti füvet letarolsz.
Nem lakomázik a nyáj sem ilyenkor a zöld legelőkön,
Nem csicsérész a madár vígan az ág hüvösén.
Annak sincs oka más, hogy a pusztító török adáz
Talpa alá jég-út nő a vizek tetején.
Védőszellemeként tisztelt hajdanta az ember,
Jobb lett volna, ha a síri világ teszi ezt.
Haj! botorul vádaskodom én, az idő sose vétkes,
Hisz csak a föld-tengely pörgeti ránk az időt.
Csillag-had, rátok nyilván helyesebb haragudnom:
Sorsot szabni élénk vagytok az ég tetején.
Egyformán úrkodtok az életen és a halálon,
Vagytok az alsóbb lét dolgainak gyökere.
Istenek, ártó csillagokat mért tűztetek égre,
Mért fut a sok bolygó körben a boltozaton?
Nélkülük is fölfalja a biztos sír a halandót,
És a szegény testből úgyis elillan a lét.
Hogyha csupán vesztünkre ragyognak a csillagok: inkább
Egyszínű, puszta maradt volna az éteri táj.
Hasztalanul próbáltok megnyugtatni, barátok,
Hagyjatok! egyszer még sor kerül erre talán.
Friss fájást szókkal nemigen szelidíthet az ember,
Új seb a gyógyító kéz elől is menekül.
Én pedig úgy érzem, hogy kínom sokkal erősebb,
Mintsem időmúlás tudna segíteni rajt.
És ha e gyötrődésem helyteleníti akárki,
S gyarló asszonyi szív dolgainak veszi csak,
Nyilván nincs sejtelve a természet erejéről,
S arról, mennyi ilyent tettek a régiek is.

Martius ott állt már hálátlan Róma határán,
S anyja siralmaitól büszke haragja csitult.
Messze Nyugatra futott Sertorius, űzve honából,
Legfőbb gondja azért drága szülője maradt.
Szent súlyként hordozta az édest két fia vállon,
Etna gigásza mikor szórta-okádta tüzet.
Több lett, mint ama spártai ikrek, az argosi páros:
Vinni kocsin szülejük hámba hajolt a nyakuk.
S nemcsak anyával bántak ilyenformán az elődök,
Dajka is éppúgy megkapta a tiszteletet.
Ellenségtől vette Cajetát vissza a fríg hős,
Egy Latium-beli part-rész a nevét viseli.
Romulus emlékünneppel tűntette ki Accát,
(farkasanyát bújtat, hitte a nép, ez a név).
Csillag lett Jupiter révén, mely etette, a kecske,
Most is a kristály-ég boltjain ég nemesen.
Bacchus is így viszonzta a nimfák fáradozását:
A Bika szájában fénylenek ők tavaszon.
Azt meg senki se mondja: kevésbé fáj a halála
Annak, akit később vesz ki az Úr közülünk.
Őszintén érző nem számolgatja az évet,
S azt hiszi, hogy sohasem lesz öreg a szeretett.
Én téged, mert hatvanon onnan esett a halálod,
Lelkem-anyám, emiatt tán ne sirassalak el:
Addig hordoztál méhedben magzatot, engem,
Míg tízszer nem járt körbe az egyhavi hold.
Tán a nehéz vajudás kárt is tesz gyöngye hasadban,
Hogyha Juno akkor nem siet ágyad elé.
Aztán csöpp fiadat lágyan melledhez emelted,
Számba erőltetted kedvesen emleidet.
Folyton ölelgettél, s méghozzá, minthacsak egykét,
Rejtegetett, dajkált édesen édes öled.

Ó nem irigykedtek! Noha másik két fiad is volt,
Drágábbnak láttál engemet egymagamat.
Jel van a gyermekben? Jószerűség az anyákban?
Vagy késő sarjat több szeretet melegít?
Majd amikor már biztos lábbal jártam a földön,
S ejteni már tisztán tudta a nyelvem a szót,
Tüstént ráfogtál, tanulékonyt, a tudományra,
Hogy ne fecsérlejem otthon a napjaimat.
És ami hasznot a gypjű hoz neked és a szövése,
Tandíjként viszi el mind a te kis tanulód.
Még csak alig kezdtem kószolni a szép-tudományba,
S jól bizonyítottam, hogy mit ígér a jövőm.
Bátyád akkor Olaszba utaztat: e távoli földön
Gyűjtem a tudnivalót, – annyi az óhaja csak.
Költségén meglaktam sorra Velence vidékét,
Épp tizenegy évkört járt be eközben a Nap.
Mennyit vágyhattál e tömérdék időben utánam!
Mennyi öröm, féltés lepte be váltva szived!
Majd, hogy Itália végképp visszaadott a hazámnak,
S itt gyerekemberként főpapi szék fogadott,
Házamban töltötted öregkorod, egyszerű módon,
S jobban tetszett, mint bármily egyéb menedék.
Egyszer azon fáradtál, hogy kedvemre mivel légy,
Máskor reszketegen fontad a lenfonalat.
Míg nem kezdte a Párka utolját sorsfonaladnak,
S nem számolta eléd a maradék napokat.
Összeszaladt a keserves hírre az árva rokonság,
Annyi fehérnép, hogy már a szobákba se fért.
Sírtak a kislányok, gondjuk nemrég te viselted,
S egy-lányod készült ríva lefogni szemed.
Én meg az asszonyos ajjajt higgadtan csitítottam,
Színlelt jókedvvel dugva a bánatomat.

Hogy gondommal fájdalmad jobban ne növeljem,
 S látva szorongásom, hogy ne szorongj magad is.
 Ám te anyám voltál még most is, a szörnyeteg órán,
 Édes a sír, mondtad, hisz fiad élve marad.
 Már-már fátylasodó szemmel fürkészted az arcom,
 S hűlő szád folyton súgta-motyogta nevem.
 Ekkor: pillanat! és kisuhant jó lelked a légbe,
 Dermedt tagjaid otthagya az ágy melegén.
 Mért most mégy el, anyám, amikor jobb-sorba jutottál:
 Ó, hiszen éppen most kellene élned, anyám!
 Boldognak láthatsz, mert látod fölvirulásom,
 S minden kényelmet meg tudok adni neked.
 Gyámhugaid, kik még nem mentek férjhez idáig,
 Mennyire kívánnák támogató kezedet.
 Ifjú éveiket ki ragyogja be széppel ezentúl:
 Zsenge szüzességük pásztora, őre ki lesz:
 Drága anyám, halld meg, milyen emlékművet ígerek:
 Nem tágas kriptát, nagyszerű műremeket,
 S nem mauzóleumot, mely tömbjével kimagaslik,
 Sem csúcsos piramist, majdan alázuhanót,
 Ám zsoltár-karokat, tömjént, bűgő siratókat,
 Mikben reszketnek meg-megakadva a szók.
 Gyászmeneted díszöltözetű csapatok vezetik be,
 Templomaink tornyán tiszta harang szava szól.
 Gyertya-sorok lángjától csillog rengeteg oltár,
 S érted sírnak föl szerte a rekviemek.
 Én magam ünneplő papi köntöst öltve, sirodnál,
 Ott mutatok be, anyám, misztikus áldozatot.
 Bár nincs kétségem, nyilván föl, a mennybe jutottál,
 Hogyha a jámborokat várja örök jutalom.
 Büntelen éltél, példásan végezted a dolgod:
 Szolgáltál embert, s félted az Égi Atyát.

Végig hű voltál urad emlékéhez, a sírig,
 Nem kellett új nász özvegyülésed után.
 Férj nélkül kínlódtál, s húsz meg három esetben
 Hozta magányodban földre az ősz a Titán.
 Így hát hajdan a római polgárok bizonyára
 Méltán tiszteltek volna erényeidért.
 Meghaltál, s összhangban tetted az addigiakkal,
 Jó élet végén jó a halál maga is.
 Mindent megcselekedve, amit rendelték a dogmák,
 Földi bilincsektől menten a mennybe röplsz.
 És most, szent anya, égi lakó, áldjon meg az Isten,
 Tévelygő utamat védje, segítse imád.
 Látjuk még, tudom én, egymást, ha a harsona fölzeng,
 S mind a világegyetem sarkai visszaverik.
 Addig aludjon tested békességgel a sírban,
 És a nehéz kőlap könnyű legyen porodon.

SZIDALMAZZA A HOLDAT, MIVEL ANYJÁT ELRAGADTA⁵

Isteni lángok, kik kormányozzátok a földet
 S tarkálltok Jupiter fényes, arany mezején,
 Mind, ki szabott pályán önnön bolygása szerint fut
 S mind, ki a boltozaton égre-szögezve ragyog,
 Szellemek által gyúlt, ti örök, lélekteli lángok,
 Kiknek járta nyomán fonja a sors fonalát:
 Tévedtem – s ha a bűnt megvalljuk, jár a bocsánat,
 Úgy jusson majdan részetekül nyugalom;

Epigrammák a padovai korszakból

ARQUÁHOZ (Weöres Sándor fordítása)	127
MARCELLÓHOZ (Nemes Nagy Ágnes fordítása)	127
MARCELLO VERSEIRŐL, MELYEKET Ő LATINRA ÜLTETETT ÁT (Nemes Nagy Ágnes fordítása)	128
GALEOTTÓHOZ AJÁNDÉKÁÉRT (Tellér Gyula fordítása)	128
ÁGNESHEZ (Kardos Tibor fordítása)	129
JUSZTINÁHOZ (Szabó Magda fordítása)	129
MAGDOLNÁHOZ (Weöres Sándor fordítása)	130
KÖNYVEIHEZ (Végh György fordítása)	130
A KIKÖZÖSÍTETT MÁRKUSRA (Takáts Gyula fordítása)	131
A HAJÓKÁZÓ VINCÉRŐL (Takáts Gyula fordítása)	131
MALATESTA ZSIGMONDRÓL, RIMINI ZSARNOKÁRÓL (Csorba Győző fordítása)	132
UGYANARRÓL (Csorba Győző fordítása)	132
HUNYADI JÁNOSNAK, MÁTYÁS KIRÁLY ATYJÁNAK SÍRFELIRATA (Csorba Győző fordítása)	132
LORENZO VALLA HALÁLÁRA (Weöres Sándor fordítása)	133
RÓMA (Nemes Nagy Ágnes fordítása)	133
RÓMA A ZARÁNDOKOKHOZ (Weöres Sándor fordítása)	133

Elégiák, ódák, dicsőítő epikus költemények ugyanezen időszakból

A NARNI-BELI GALEOTTÓHOZ (Takáts Gyula fordítása)	137
JANUS PANNONIUS ÉNEKE AZ OLASZ NIMFÁK LEGDICSŐBBIKÉHEZ, FERONIA ISTENNŐHÖZ, MELYET RÓMÁBÓL JÖVET SZERZETT 1458. JÚNIUS 9-ÉN (Gáspár Endre fordítása)	141
ANDREA MANTEGNA PÁDUAI FESTŐ DICSÉRETE (Berczeli A. Károly fordítása)	143
DICSŐÍTŐ ÉNEK, A VERONAI GUARINÓHOZ (Csorba Győző fordítása)	144
DICSŐÍTŐ ÉNEK A VELENCEI GIACOMO ANTONIO MARCELLÓHOZ (Berczeli A. Károly és Szabó Magda fordítása)	165

Magyarországi epigrammák

MÁTYÁS MEGVÁLASZTÁSA MAGYARORSZÁG KIRÁLYÁVÁ (Kálnoky László fordítása)	189
KÖNYÖRGÉS AZ ISTENEKHEZ A TÖRÖK ELLEN HADBA INDULÓ MÁTYÁS KIRÁLYÉRT (Illyés Gyula fordítása)	189
A NARNI-I GALEOTTÓHOZ (Csorba Győző fordítása)	190
GUARINO SÍRVERSE (Kardos Tibor fordítása)	191
KATALIN, MAGYAR KIRÁLYNÉRŐL (Kálnoky László fordítása)	191
GALEOTTÓHOZ (Kardos Tibor fordítása)	191
PANASZKODIK A KIRÁLY HOSSZAS TÁVOLLÉTE MIATT (Berczeli A. Károly fordítása)	192
PANASZKODIK MÁTYÁS KIRÁLY MOLDVÁBAN VALÓ HOSSZAS IDŐZÉSE MIATT (Muraközy Gyula fordítása)	192
DRAGULA, MOLDAI VAJDA FOGSÁGBA ESÉSÉRŐL (Muraközy Gyula fordítása)	193
VALERIUS MARCELLUS SÍRVERSE (Weöres Sándor fordítása)	193
GALEOTTÓHOZ (Kálnoky László fordítása)	194
UGYANAHHOZ (Kálnoky László fordítása)	194
FRIGYES CSÁSZÁRHOZ A KIRÁLYI KORONÁRÓL (Lator László fordítása)	195
FRIGYES CSÁSZÁRHOZ (Lator László fordítása)	195
MENTEGETŐZIK, HOGY NEM ELEGYEDIK A HARCBA (Kálnoky László fordítása)	196
A KIRÁLYI KOCSIT VONÓ SZARVAS (Vajda Endre fordítása)	196
VITUSRA (Weöres Sándor fordítása)	197
VITUSRA (Kardos Tibor fordítása)	197
EGY DUNÁNTÚLI MANDULAFÁRÓL (Weöres Sándor fordítása)	197
PANNÓNIA DICSÉRETE (Berczeli A. Károly fordítása)	198
GALEOTTÓHOZ (Kálnoky László fordítása)	198
UGYANAHHOZ (Csorba Győző fordítása)	198
TRIBRACÓHOZ, A KÖLTŐHÖZ (Áprily Lajos fordítása)	199
ANTALHOZ (Csorba Győző fordítása)	200
UGYANAHHOZ (Csorba Győző fordítása)	200
VENDÉGLÁTÓ ANTALRA (Nemes Nagy Ágnes fordítása)	201
MARSILIO FICINÓRÓL (Weöres Sándor fordítása)	201
ARISZTOTELÉS ARGÜROPÜLOSZHOZ (Weöres Sándor fordítása)	202

Janus Pannonius

Egyetlenegy magyar nyelvű verssor sem maradt utána, mégis a magyar líra első nagy, korszakos alakja, Balassi, Csokonai, Petőfi, Ady és József Attila rangos elődje, „drága és jeles tudós... kinek mása ő előtte nem volt Magyarországra, kiváltképpen az versek szörzésibe...” (Heltai Gáspár), ez az ízig-vérig humanista ifjú, aki „nemzetségére nézve magyar, erkölcsében olasz, tudományában csodálatos, sőt, inkábbb bámulatot keltő” (Guarino de Verona); az első magyar költő, kinek „szép híre, neve” nem állt meg az országhatárnál, kinek munkásságát olyan világhírű gondolkodók tartották nagyra, mint Erasmus és Carducci; az első magyar költő, akinek műveiben az emberi személyiség a maga természetes pompájában valósul meg, a testi szenvedély, a személyes öröm és személyes fájdalom, a köznapi tragédia éppúgy témája, mint az országos kataklizmák, az apokaliptikus víziók sora; az első egyéni hangú, mély érzésekben és gondolatokban gazdag európai, aki mégis sajátosan magyar, noha latin nyelven alkotta műveit, elsőként fedezve fel a magyar tájat a maga természetes szépségében, a magyar várost a maga sajátos kulturális értékeivel, aki „költészetének kiválóságával nem csupán kortársait múlta felül, hanem az egész régiséggel is felvette a versenyt” (Zsámboky János), példa és követendő minta a magyar humanista költőnemzedéknek, s végigkísérhető, töretlen fényű hatás a későbbi korok magyar nyelvű irodalmában.

Szépirodalmi Könyvkiadó

*Felelős kiadó a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója. Felelős szerkesztő Varga Lajosné
Műszaki vezető Jánosa István. Műszaki szerkesztő Mező Zsuzsa. A borító-, kötésterv
és tipográfia Pintér László munkája. Megjelent 1972-ben, 6 200 példányban, ebből
1 000 példány Nyl-kötésben, 24,3 A/5 ív terjedelemben, famentes ofszet papíron,
Bembo [12/14] betűvel. Sz 1675-d-7273 Kner Nyomda, Gyoma*

1472-1972

Janus jubileum